

TO BE OR NOT TO BE

Over hbo-juristen, (g)een toga en wat ze eigenlijk zouden moeten doen

Eric van de Luytgaarden*

1 Vooraf

Ik ben blij dat de redactie van *Ars Aequi* mij de gelegenheid geeft het voorlopige slotwoord te spreken in de discussie over de toegang tot de togaberoepen door hbo-juristen.¹ Eigenlijk moeten we spreken over voormalig hbo-juristen. Immers, als ze een toga mogen dragen hebben zij met succes de schakelzone en de wo-master doorlopen en zijn ze geen hbo-juristen maar volwaardige wo-juristen geworden.

De vraag die ik in dit debat relevant vind, is wat de samenleving eigenlijk wil met die hbo-juristen

Blij ben ik, omdat ik als lector beroepsuitoefening juridische bachelors al sinds 2004 onderzoek doe naar deze beroepsgroep. Ik ben eveneens blij omdat ik vanuit het gezichtspunt van de maatschappij een punt wil zetten achter de discussie die toch een hoog *what if*-karakter heeft en naar mijn mening te weinig acht slaat op de praktijk. Anders gezegd: een ondernemer die een juridische vraag aan een advocaat voorlegt, wil zo snel mogelijk een accuraat antwoord. Hij zal zich niet verdiepen in de vraag of de jurist die hij voor zich heeft een wo-bachelor of hbo-bachelor heeft behaald voor zijn wo-master, maar zal vooral goede juridische dienstverlening willen.

Mijn pleidooi is dan ook gericht op de eigenheid van de hbo-jurist. Ik zal me minder richten op de vraag of de hbo-jurist ooit een goede wo-jurist zal kunnen worden. Mijs inziens hangt dat vooral van de kwaliteit van de individuele student af en daar valt in het algemeen weinig over te zeggen. Over de positie van de hbo-jurist in onze samenleving des te meer. Maar allereerst enkele algemene waarnemingen ten aanzien van de bijdragen van de vorige drie auteurs in dit debat: Van Otterlo, Hupperetz en Kinneking.²

2 Hbo-jurist is basisjurist

De heren hebben hun licht laten schijnen over het fenomeen hbo-jurist in relatie tot togaberoepen en ik vind ze alle drie een interessant punt maken. Van Otterlo noemt terecht het belang van de *Bildung* en de academische vorming van juristen in het algemeen. Hupperetz heeft gelijk als hij wijst op de multidisciplinaire invloeden en de vaardigheden die als kenmerkende bagage aan de hbo-jurist wordt toegeschreven. Ten slotte ben ik het eens met Kinneking, als hij een onderscheid maakt tussen het echte academisch juridische werk dat in zijn visie hoog in de piramide van het rechtsbestel staat en het merendeel van het juridische werk dat door hbo-bachelors gedaan zou kunnen worden.

Alle auteurs maken zich zorgen over het academische niveau van de universitaire opleiding. En die zorg deel ik. Ook ik vind dat de kwaliteit van het

* Mr. H.J.L.M. van de Luytgaarden is lector recht aan de Hogeschool Utrecht en organisatieadviseur www.proactivelaw.nl.

1 Onder hbo-juristen versta ik in dit artikel de afgestudeerden in HBO-Rechten die met een diploma zijn onderscheiden. Overigens spreek ik van *bachelor of laws* in het algemeen zonder onderscheid waarmee ik zowel als wo-juristen als hbo-juristen met een dergelijk diploma aanduid. Hoewel het aantal vrouwelijk studenten in het recht het aantal mannelijk overstijgt zal ik toch – waarschijnlijk uit nostalgie... – de hbo-jurist als mannelijk aanduiden, ik bedoel daar uiteraard ook vrouwen mee.

2 Zie achtereenvolgens: R.C.H. van Otterlo, 'Is er plaats voor hbo-juristen in de advocatuur?', *AA* 2008, p. 659-660, [AA20080659](http://www.arsaequi.nl/AA20080659), G. Hupperetz, 'Hbo-juristen en de togaberoepen', *AA* 2008, p. 754-756, [AA20080754](http://www.arsaequi.nl/AA20080754), A.A.M. Kinneking, 'Toga en academie', *AA* 2008, p. 834-836, [AA20080834](http://www.arsaequi.nl/AA20080834).

Lector vs. professor

Rob van Otterlo duidde in zijn bijdrage in het septemnummer van *Ars Aequi* (p. 659-661, [AA20080659](http://www.arsaequi.nl/AA20080659)) lectoren aan als quasi-hoogleraren. Er schuilt inderdaad een gevaar in het optreden van lectoren aan hogescholen, namelijk te veel 'professorje' willen spelen. Lectoren zijn deskundigen die vooral hun sporen horen te verdienen of hebben verdiend in de beroepspraktijk. Zij moeten de brug kunnen slaan tussen hoger onderwijs en de praktijk.

Dergelijke kennis en ervaring moeten mijs inziens dan ook zwaarder wegen dan eventueel professorabel zijn. Omdat ook hoogleraren hun binding met de beroepspraktijk steeds meer zullen moeten waar maken, getuige de financiering van veel onderzoek, ligt ook het gevaar op de loer dat professoren, 'lectortje' gaan spelen en dus quasi-lectoren worden. Hoe dan ook, de kans voor hogescholen is de kenniscomponent met lectoren stevig uit te breiden, omdat

de beroepspraktijk waarvoor hbo's opleiden, de dragende middengroep in de kennissamenleving vormt. Het feit dat hogescholen soms te veel naar de universitaire wereld hangen en andersom, doet vermoeden dat er een onduidelijkheid is, die in landen met een steviger wetenschapstraditie (bijvoorbeeld de VS en het VK) allang is opgelost door naar kwaliteit te kijken en het binaire stelsel af te schaffen. Zover is het hier nog lang niet.

To be or not to be

Naar analogie van de beroemde monoloog uit 'Hamlet, Prins van Denemarken', het toneelstuk van William Shakespeare uit 1600-1602. Shakespeare refereert in menig toneelstuk aan de positie van juristen in de samenleving van zijn tijd. Zo laat hij in 'Henry VI' de beroemde zinnen klinken: *the first thing we do, let's kill all the lawyers*. Daarmee wil hij

aangeven dat juristen een belangrijke rol hebben in de samenleving als degenen die een bedachtzame revolutie kunnen vormgeven en leiden. Daarom moesten ze uit de weg geruimd worden vanuit het standpunt van het heersende gezag.

Bij die belangrijke rol van juristen wil ik graag aansluiten. Vandaar ook de

titel. Mijn pleidooi is niet dat hbo-juristen uiteindelijk de togaberoepen in moeten mogen, nee, een hbo-jurist ben je... of niet, dat precies is de vraag. Hiermee wil ik de kleur uit het debat wegnemen alsof hbo-juristen 'te heet gewassen academici zijn', die alleen maar HBO-Rechten zijn gaan studeren om uiteindelijk wo-rechten te kunnen doen.

juridisch onderwijs wel een paar tandjes hoger kan. Daarover wellicht een andere keer meer. De vraag die ik in dit debat relevant vind, is wat de samenleving eigenlijk wil met die hbo-juristen. Alleen Hupperetz verwijst naar de invloed van de samenleving op het curriculum van de HBO-Rechten opleidingen, door de participatie van het werkveld in de opleiding te vermelden. Hogescholen koketteren met het gegeven dat zij sterk gericht zijn op wat de beroepspraktijk wil. Ik weet zelf echter uit ervaring hoe marginaal de invloed uit de beroepspraktijk soms is. Hogescholen willen wel veranderen en naar de samenleving luisteren, maar de eigen onderwijs-werkelijkheid is vaak weerbarstig.

Ik vrees dat, als alle hbo-juristen uiteindelijk een toga gaan dragen, we in de samenleving echt een probleem krijgen

In deze bijdrage aan het debat wil ik het belang van de hbo-jurist in onze maatschappij als het ware 'aantonen', maar dan niet gericht op de togaberoepen. Die discussie gaat voorbij aan de maatschappelijke werkelijkheid. Een werkelijkheid die zich laat kenmerken door het feit dat de HBO-Rechten opleidingen er nu eenmaal zijn, dat daar honderden studenten studeren, dat die studenten gewoon door kunnen naar een universitaire master als ze aan de instroomeisen voldoen en mogelijk rechter, advocaat of officier van justitie kunnen worden, maar ook dat de meeste hbo-juristen elders terecht komen.

De vraag naar juristen is enorm.³ Dat heeft met de invloed van het recht op de maatschappij te maken. Ik vrees dat, als alle hbo-juristen uiteindelijk een toga gaan dragen, we in de samenleving echt een probleem krijgen. De toenemende invloed van het recht doet de vraag naar hbo'ers naast wo'ers groeien, omdat de alledaagse problematiek nu eenmaal vraagt om alledaagse, praktische, niet noodzakelijk wetenschappelijke oplossingen.⁴ We leven in een complexe, overvolle, gejuridiseerde samenleving waar steeds meer behoefte bestaat aan basis deskundigen op het gebied van recht. Mensen die snel een adequate beslissing kunnen nemen of een ter zake kundig advies kunnen geven: er is vraag naar een basis jurist. Een bachelor of laws die ampel verstand heeft van juridische zaken en direct oplossingen kan

bieden en cliënten kan helpen in de gejuridiseerde samenleving. De term basis jurist doet veel meer recht aan de beoogde zelfstandigheid in functie-uitoefening van de hbo-jurist dan bijvoorbeeld de term paralegal. In vele staten van de VS heeft de paralegal vooral een ondersteunende administratieve functie (*associate degree* niveau⁵).

De hbo-jurist is idealiter van divers pluimage, breed opgeleid in juridische kennis en kunde. Hij heeft een werkhouding die vooral gericht is op praktische oplossingen voor juridische problemen en is een generalist in het recht. Dat past mooi, want de universaliteit tendert meer naar vroegtijdige specialisatie in de studie. Een hbo-jurist is dus iemand die:

- gedegen en vooral brede kennis van het positieve recht heeft;
- methodisch en analytisch voldoende onderlegd is, om voor de hand liggende (juridische) problemen te kunnen analyseren en oplossen;
- cliëntgericht is, met een focus op de zelfredzaamheid van de cliënt opdat de cliënt (extern en intern) zo min mogelijk in een afhankelijkheidspositie van de jurist komt;
- bekwaam is in proces- en projectmanagement;
- verstand heeft van organisatieontwikkeling;
- goed onderlegd is in adviesvaardigheden;
- maatschappelijke verantwoordelijk is;
- brede algemene maatschappelijke ontwikkeling heeft;
- meer dan voldoende bekwaam is in communicatieve vaardigheden, zowel mondeling als schriftelijk, omdat dat zijn belangrijkste *tool* is.

De hbo-jurist begeeft zich – zoals gezegd – in een wereld waar het recht steeds meer invloed heeft op de burger en waar het recht allang niet meer een metier is voor de maatschappelijke elite.⁶ Dit is waarschijnlijk een van de hoofdredenen dat er überhaupt een HBO-Rechten studie ontstaan is.⁷ Het recht heeft immers steeds meer invloed op iedereen. Kwam vroeger alleen de bovenlaag van de samenleving in aanraking met juristen tegenwoordig komt een ieder vroeg of laat in aanraking met juridische kwesties. Daarom zijn verschillende juridische studies nodig (wo, hbo, zelfs mbo), om burgers ter zake kundig op elk gewenst niveau bij te staan.

Ik zal hieronder enkele tendensen schetsen die richting geven aan de beroepsuitoefening van de hbo-jurist.

3 Zie alleen al de groei van de bureaus die juristen willen plaatsen zoals: www.professionalsatlaw.nl, www.legadex.nl, www.certalegalservices.nl, www.legalwise.nl, www.randstad.nl, www.voxius.nl, www.local-legal.nl, www.thinklegal.nl, www.nig.nl et cetera.

4 Ook Kinneging wijst op dit fenomeen, AA20080834.

5 Zie: L.L. Edwards & J.S. Edwards, *Introduction to paralegal studies*, New York: WEST Legal Studies 2002.

6 Zie: Kinneging, AA20080834.

7 Zie: E. Alblas, P. van Grinsven & M. Kingma, *Hoera, De hbo-jurist komt er aan!*, www.scienceguide.nl, met name de eerste noot.

3 Ontwikkelingen

De ontwikkelingen in het veld waarmee de juristen (wo en hbo) te maken hebben, zijn in twee grote categorieën te onderscheiden: de maatschappelijke en de beroepsgerichte. De maatschappelijke ontwikkelingen zijn weer te verdelen in: juridisering, rechtsvervreemding en vermaatschappelijking.⁸ De beroepsgerichte ontwikkelingen zijn gebaseerd op onderzoek⁹ in de Verenigde Staten waar beroepsdifferentiatie tussen juristen al jaren bestaat. Hieronder zal ik die verschillende ontwikkelingen beschrijven. Gelet op de ruimte die ik van de redactie ter beschikking kreeg, zijn het slechts korte doorkijkjes.

De hbo-jurist is idealiter van divers pluimage, breed opgeleid in juridische kennis en kunde

3.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

3.1.1 Juridisering

Juridisering wordt vaak als een negatief fenomeen gezien.¹⁰ Juridisering is echter zowel een negatieve als positieve ontwikkeling. Bij het uitbouwen van de verzorgingsstaat is veel wet- en regelgeving tot stand gekomen. Dit biedt een vangnet voor de minder geprivilegieerden en beoogt de garantie te bieden voor de zorg in maatschappelijke probleemgebieden zoals gezondheid, wonen en milieu. De juridische gevolgen van het in stand houden en verbeteren van dit vangnet wordt positieve juridisering genoemd.

De keerzijde geeft juridisering als probleem aan. Het bestand aan regels en procedures in de samenleving groeit door de toenemende complexiteit van de samenleving en de internationalisering. De slagzin 'ieder wordt geacht de wet te kennen' heeft voor burgers nauwelijks realiteitswaarde meer.¹¹

De complexiteit en de kwantiteit van het recht leidt daarbij tot verregaande specialisatie onder juristen. Zij specialiseren zich steeds meer en zijn niet in staat of bereid om tegen een redelijk tarief de alledaagse vragen van de burgers of de ondernemers te beantwoorden. Een jurist durft vaak geen uitspraak te doen over iets wat niet tot zijn specialisme behoort.¹² Het lijkt alsof juristen ook niet meer geacht kunnen worden de wet in de volle breedte te kennen.

Hier is het gevaar dat de wal het schip keert. Er is het gevaar dat het recht verder van de burger af komt te staan, ja zelfs verder van de praktijk van de jurist. Zo ontstaat rechtsvervreemding.

Dat past mooi, want de universiteit tendeert meer naar vroegtijdige specialisatie in de studie

3.1.2 Rechtsvervreemding

Rechtsvervreemding wordt gebruikt om aan te geven dat de burger door het woud van regelgeving en bureaucratie het bos van het recht niet meer ziet.¹³ De burger voelt zich machteloos en heeft conflic-

terende belangen. Hij heeft al snel het gevoel dat hij zelf weinig aan zijn zaak kan doen; dat het een zaak van *professionals* is. Hij snapt het patroon van het juridisch denken niet; hij snapt niet wat belangrijk is en weet zich geen weg te vinden in de juridische werkelijkheid.

Het is daarom van belang dat er juristen worden opgeleid die dit tij kunnen keren. Juristen die de rechtsvervreemding als gevolg van juridisering tegen gaan. In mijn visie is de hbo-jurist daar bij uitstek geschikt voor.¹⁴

In zijn optreden zou de hbo-jurist de burger het recht op eenvoudige wijze moeten kunnen uitleggen. Hij zal oplossingen moeten zoeken voor de problemen van de burger en de ondernemer. Die oplossingen moeten werken, direct en praktisch zijn en uiteraard juridisch correct. De hbo-jurist mag zich echter niet verliezen in juridische haarkloverij. Het gaat om meedenken en oplossingen bieden. Dit vind ik een voorname taak. De hbo-jurist zal hiertoe uitgerust moeten worden met een andere wijze van werken dan de traditioneel juridische. Zijn vaardigheden zullen meer responsief¹⁵ en preventief zijn dan reactief. Ik zal dit verderop toelichten.

De ontwikkelingen in het veld waarmee de juristen (wo en hbo) te maken hebben, zijn in twee grote categorieën te onderscheiden: de maatschappelijke en de beroepsgerichte

3.1.3 Vermaatschappelijking

Het begrip 'de vermaatschappelijking van het recht' geeft de ontwikkeling aan dat het recht door juristen als sturingsinstrument wordt gebruikt om van een formele rechtsorde naar een doelgerichte rechtsorde te komen.¹⁶ Het recht reageert op de ontwikkelingen in de samenleving en probeert de samenleving, daar waar nodig, bij te sturen. Dit wordt ook wel responsief recht genoemd. Het doel is optimalisering van het rechtvaardigheidsideaal en sociale verbondenheid. De rechtsbeginselen worden hierbij van steeds groter belang. Niet zozeer als bruikbare juridische instrumenten, maar vooral als morele uitgangspunten, richtlijnen om het recht in de maatschappelijke context goed te doen laten functioneren. De morele dimensie van het recht is van steeds groter belang. De hbo-jurist kan daarin een grote rol spelen. Hij wordt dus vooral in zijn beroepsuitoefening geleid door rechtsbeginselen zoals optimale vrijheid, gelijkheid, vertrouwen in de overheid, rechtszekerheid, etc.¹⁷

Ook hier heeft de hbo-jurist zijn responsieve vaardigheden nodig. Hij antwoordt op maatschappelijke ontwikkelingen, vanuit de beginselen van de democratische rechtsorde. Zo kan de hbo-jurist bijdragen aan een rechtvaardigere samenleving waarin de burger zichzelf herkent. Deze wijze van beroepsuitoefening

8 Zie P.C. Ippel, *Het moderne recht en het goede leven, over gezondheid, milieu en privacy*, Den Haag: Boom Juridische uitgeverij 2002, M. Hertogh, *Rechtsvervreemding – tussen rechtsstaat en rechtsgevoel*, Den Haag: Boom Juridische uitgeverij 2006 en L.M. Friedman, *The Republic of Choice, law, authority and culture*, London: Harvard University Press 1990.

9 Zie: Jeremy Cooper en Louise G. Trubek (eds.), *Educating for Justice: social values and legal education*, Dartmouth Ashgate 1997. Ikzelf doe sinds 2006 onderzoek naar de juridische opleidingen, publicatie verwacht in 2009.

10 Zie: G. Hupperet, 'Hbo-juristen en de togaberoepen', AA 2008, p. 754-756, AA20080754.

11 Zie: Ippel 2002, p. 30 (zie noot 8).

12 Er is bijvoorbeeld een sterk groeiend onderscheid in academische juristen die zich alleen met 'corporate' bezighouden en nooit meer een rechtszaal van binnen zien en anderen die een brede praktijk hebben. Dit blijkt bijvoorbeeld uit initiatieven als de *Law Firm School* van de Zuidas advocaten uit Amsterdam en de discussie binnen de Orde van Advocaten of er niet een tweeledige opleiding moet komen, één voor juristen die 'corporate' doen en één voor de gewone praktijk.

13 Zie: Hertogh 2006, p. 14-15 (zie noot 8), vergelijk R. Susskind, *The future of law, facing the challenges of information technology*, Oxford: Clarendon Press 1996, p. 126.

14 Zie: Eric van de Luytgaarden, 'De hbo-jurist en zijn maatschappelijke taken', AA 2006, p. 675-679, AA20060675.

15 Zie Ippel 2002, p. 24 (zie noot 8).

16 Zie: S. Vago, *Law and Society*, New Jersey: Prentice Hall 2000, p. 264-266 en Ippel, 2002, p. 22 (zie noot 8).

17 Ook de landelijke deken van de Orde van Advocaten, Willem Bekkers gaf een dergelijke richting al aan; hij wees in zijn bijdrage de advocaten op hun morele professionaliteit in: *NRC Handelsblad* 17 mei 2008.

fening staat naast het reactieve recht. Dat is de traditionele rechtsopvatting waarbij het recht probeert te herstellen wat er mis is gegaan.

3.2 Beroepsgerichte ontwikkelingen

Grofweg kan een vijftal ontwikkelingen rondom het juridisch beroep worden geschetst:

- Verschuiving in de beeldvorming rondom de beroepsbeoefenaar: van de op het algemeen belang gerichte academicus naar de op ontwikkeling voor de organisatie en het individu gerichte ondernemende juridische professional;
- De macht van de markt is toegenomen en daarmee is de invloed van de praktisch gerichte ondernemende beroepsbeoefenaren van groter belang geworden;
- De klassieke wo-jurist is een generalist in dienstverlening en een specialist in het recht terwijl de hbo-jurist een specialist in dienstverlening en een generalist in het recht is;
- De context is veranderd. Werken vroeger de meeste juristen solistisch, bijvoorbeeld als maat in een maatschap, tegenwoordig werkt de juridische professional (zeker de hbo-jurist) in grote bureaucratiese kantoren, instellingen of instituten. Zijn cliënt is derhalve niet alleen iemand van buiten, maar kan net zo goed iemand van binnen de organisatie zijn;
- Het veranderen van de aard en schaal van de activiteiten van de professional vanwege de internationalisering en globalisering.¹⁸

Ik durf te stellen dat ook in ons land naast de wo-opgeleide jurist steeds meer behoefte bestaat aan een op de praktijk gerichte opgeleide hbo-jurist. Hij kan werken naast een gespecialiseerde, academische jurist

Hoewel deze ontwikkelingen zijn ontleend aan buitenlandse literatuur,¹⁹ durf ik te stellen dat ook in ons land naast de wo-opgeleide jurist steeds meer behoefte bestaat aan een op de praktijk gerichte opgeleide hbo-jurist. Hij kan werken naast een gespecialiseerde, academische jurist. Hij is iemand met eigen kennis en kunde, die buiten de paden van het traditionele juridische werk gaat, maar met een zeer duidelijke eigen identiteit, herkenbaar voor de markt en niet concurrerend maar aanvullend op de academische jurist. Idealiter kristalliseert de markt zich zo uit, dat een herschikking zal plaatsvinden van het juridische werk. Enerzijds werk dat specialistische, juridische vaardigheden vereist en dus beter kan worden gedaan door een academische jurist. Anderzijds het werk waarbij brede juridische kennis, directe oplossingsgerichtheid, of algemene advies-, financiële en projectvaardigheden vanuit juridisch perspectief zijn vereist. Dit laatste behoort tot het werkerrein van de hbo-jurist. Zo kan voor de hbo-jurist een eigen beroepsidentiteit, met bijbehorende beroepstrots, ontwikkeld worden.

Dat betekent majeure veranderingen met belangrijke gevolgen in de juridische wereld. Studies moeten daarop aansluiten, wo zowel als hbo.

De focus van de vervolgstudie voor hbo-juristen zal niet primair de togaberoepen moeten zijn. Wellicht zelfs gaat de beroepsdifferentiatie zo goed bevallen dat hbo-juristen een eigen vervolgopleiding, eigen praktijkmasters, willen. Daarmee is dan de discussie over de toegang tot de wo-masters definitief naar de achtergrond geschoven.

Een kans voor hbo-juristen zou kunnen zijn dat zij zich richten op het voorkomen van juridische interventies: preventie

4 Preventieve juridische dienstverlening

Bovenstaande analyses van de maatschappelijke en beroepsgerichte ontwikkelingen vragen om een vernieuwing in de juridische beroepsuitoefening.²⁰ Een kans voor hbo-juristen zou kunnen zijn dat zij zich richten op het voorkomen van juridische interventies: preventie.

Hbo-juristen kunnen zich gaan onderscheiden van wo-juristen door anders tegen zaken aan te kijken, door buiten de juridische kaders te gaan denken en het terugdringen van juridische momenten in het leven van een cliënt voorop te stellen. Dit staat haaks op de traditionele rolopvatting van de jurist waar zowel de wo-opleidingen als de hbo-opleidingen op gebaseerd zijn, namelijk de analyse achteraf (reactief) van wat er is gebeurd. De traditionele rolopvatting bestaat uit antwoorden op vragen als: welke feiten zijn relevant, welke regels zijn van toepassing en welke principes liggen aan de casus ten grondslag, en vooral hoe en wat kunnen we nu doen om in het verleden gemaakte fouten te herstellen? De hbo-jurist kan daar preventief-juridisch denken en handelen tegenover stellen. Dit vraagt vooruit kijken.²¹ Wat is er bij deze cliënt nodig aan (juridische) interventies voordat de zaak tot een probleem leidt? Hoe kan een huwelijk optimaal juridisch geregeld zijn (erfrecht, gemeenschap van goederen of niet etc.)? Hoe kan een cliënt optimaal de sociale voorzieningen benutten op basis van de geldende regelgeving? Hoe kan een bedrijf anticiperen op wijzigingen in de bijvoorbeeld de fiscale- en arbeidswetgeving? Hoe kan een ondernemer zijn onderneming maximaal tot bloei te laten komen?

Dit geeft een innovatieve dimensie aan de invulling van het beroep van de hbo-jurist. De vaardigheden die hij moet bezitten worden anders, meer proactief, meer adviseringsgericht en meer ondernemend en creatief. Daardoor zal hij niet of minder in het vaarwater van de wo-jurist opereren. Er is zeker samenwerking mogelijk; sterker nog, dat zou wenselijk zijn vanuit het belang van de cliënt. Traditioneel juridisch werk blijft absoluut noodzakelijk. Immers, als zaken misgaan zijn traditionele juridische oplossingen nodig. Maar de traditionele juridische handelingen kunnen in kwantiteit afnemen als de hbo-jurist zijn preventieve werk goed doet.

¹⁸Zie: Susskind 1996, p. 28-35 (zie noot 13).

¹⁹Zie: William M. Sullivan et al., *Educating lawyers, preparation for the profession of law*, San Francisco: The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, John Wiley and Sons, Inc. 2007, p. 25 e.v.

²⁰Zie: H. Haapio (ed.), *A proactive approach to Contracting and Law*, IACCM/TUAS 2008 en de stichter van *preventive law*: L.M. Brown, *Manual of Preventive Law*, New York: Prentice Hall 1950 en www.proactivelaw.nl.

²¹Er zijn initiatieven in deze richting door Van der Goen advocaten, zie www.vandergoen.nl en Du Pont Legal: www.dupontlegalmodel.com.

5 Slot

Mijn visie op de hbo-jurist is een optimistische, hij is in onze samenleving hard nodig. Zowel de maatschappelijke ontwikkelingen als de beroepsontwikkelingen schreeuwen bijna om een nieuwe invulling van het juridisch beroep op hbo-niveau met een eigen (preventief) profiel.

Of hbo-juristen in deze nieuwe rol nog ambities hebben ooit een togaberoep uit te oefenen, kan ik niet zeggen. Wel kan ik zeggen dat, als ze die weg alsnog volgen, de togaberoepen mede zullen worden bevolkt door juristen die hun beroep anders invullen en dat lijkt me voor de rechtspleging pure winst.

Ik zou ten slotte mijn collegae die behartenswaardige stukken hebben geschreven willen oproepen te gaan doen wat nodig is. Laten de hoogleraren Van Otterlo en Kinneging zich richten op de veracademisering van de universitaire opleidingen en de juristen opleiden tot werkelijke specialistische intellectuelen met het vermogen tot academische

reflectie. Mijn collega Hupperetz zou ik willen stimuleren toch vooral de invloed van de praktijk in zijn opleiding nog meer tot zijn 'recht' te laten komen. De cliëntèle uit de samenleving roep ik op kritisch te blijven ten aanzien van de aan hen geleverde juridische dienstverlening en alleen genoeg te nemen met dienstverlening die werkt, op de korte en op de lange termijn. Laten zij zich realiseren dat er bij ieder (juridisch) probleem een ideale jurist past. Soms wo, soms hbo opgeleid, soms reactief of responsief, soms preventief.

P.S.

- 1 Hbo-juristen hebben geen toegang tot togaberoepen, tenzij ze een wo-master hebben voltooid, maar dan zijn het wo-juristen geworden.
- 2 Het hangt van de individuele kwaliteit van de jurist af of hij het waard is een toga te gaan dragen. Laten we hopen dat die kwaliteit toeneemt.